

بررسی اثر اندازه پودرهای اولیه در ریز ساختار و خواص بین دانه‌ای ابررساناهای (Bi-Pb) ۲۲۲۳

اسماعیل عبدالحسینی، هادی سلامتی و پرویز کاملی

آزمایشگاه ابررسانایی، دانشکده فیزیک، دانشگاه صنعتی اصفهان

(دریافت مقاله: ۸۵/۳/۱۷؛ دریافت نسخه نهایی: ۸۵/۷/۳۰)

چکیده

در این مقاله اثر اندازه ذرات پودرهای اولیه در ریز ساختار و خواص بین دانه‌ای ابررسانایی بس Bi-۲۲۲۳ مورد بررسی قرار گرفته است. نمونه‌ها به روش واکنش حالت جامد تهییه شدند. پودرهای اولیه پس از مرحله تکلیس به مدت ۱، ۲، ۴، ۲۴، ۴۸ و ۸۸ ساعت آسیاب شده و سپس در دمای ۸۶۵ درجه سانتی‌گراد به مدت ۱۸۰ ساعت کلوخه سازی شدند. نتایج XRD نشان می‌دهد که با افزایش مدت زمان آسیاب درصد فاز Bi-۲۲۲۳ افزایش می‌یابد. آنالیز پذیرفتاری مغناطیسی و مقاومت الکتریکی، افزایش چگالی جریان بحرانی با کاهش اندازه ذرات اولیه را نشان می‌دهد. همچنین تصاویر میکروسکوپ الکترونی نشان می‌دهند که با ریز شدن پودرهای اولیه، پس از مرحله کلوخه سازی ابعاد دانه‌ها رشد بیشتری دارند. بنابراین افزایش درصد فاز Bi-۲۲۲۳ و رشد اندازه دانه‌ها از عوامل اصلی افزایش چگالی جریان بحرانی هستند.

واژه‌های کلیدی: ابررسانایی BSCCO، آسیاب، پذیرفتاری مغناطیسی AC

۱. مقدمه

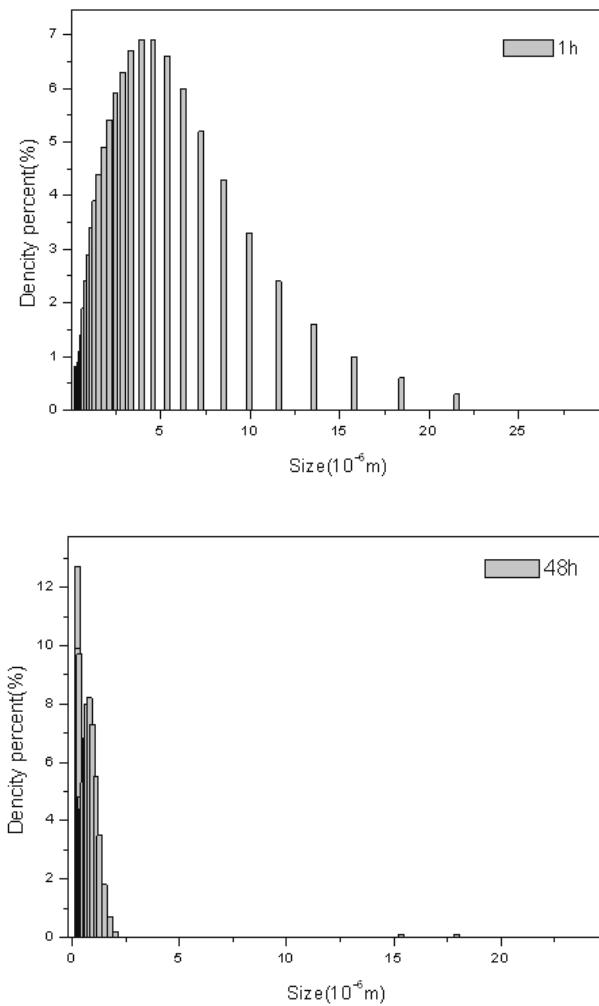
مایع بیشتری را در طی مرحله کلوخه سازی تولید کرده که این باعث بهبود رشد دانه‌ها و رسانندگی فاز Bi-۲۲۲۳ می‌شود و در نتیجه آن چگالی جریان بحرانی بهبود می‌یابد. ترکیب اسمی فوق یکی از شرایط حالت‌های بهینه برای تشکیل فاز Bi-۲۲۲۳ در ترکیب ابررسانایی BSCCO است [۱].

وجود مرزهای دانه‌ای در ابررساناهای دمای بالا باعث ایجاد ارتباطات ضعیف می‌شوند. این ارتباطات ضعیف باعث کاهش جریان بحرانی در ابررساناهای دمای بالا می‌شوند [۲]. از دلایل ممکن برای شکل گیری این ارتباطات ضعیف می‌توان به جهت‌گیری نا مناسب دانه‌ها در مرزهای دانه‌ای یا تغییرات ترکیبی، ساختاری و کمبود اکسیژن در آنها اشاره نمود [۳ و ۴]. یکی دیگر از عوامل کاهش جریان بحرانی وجود فازهای ثانویه است [۵ و ۶]. این فازهای ثانویه، به طور مثال فاز Bi-۲۲۱۲ که معمولاً بین دانه‌ها قرار می‌گیرند و نقش ارتباطات ضعیف را

ابررسانایی BSCCO با ترکیب اسمی $(\text{Bi-Pb})_x \text{Sr}_y \text{Ca}_n \text{Cu}_m \text{O}_x$ دارای سه فاز Bi-۲۲۲۳، Bi-۲۲۱۲ و Bi-۲۲۰۱ است. این سه فاز به ترتیب دارای دماهای گذار ۱۱۰، ۸۵ و ۱۵ کلوین هستند. ترکیب Bi-۲۲۲۳ با دمای گذار حدود ۱۱۰ کلوین از جمله ترکیبات ابررسانایی دمای بالا است که به شدت مورد توجه قرار گرفته است. این ترکیب نامزد خوبی برای ساخت سیمهای ابررسانایی دمای بالا به حساب می‌آید و مطالعات متعددی درباره ساخت و بررسی خواص مختلف ساختاری و ابررسانایی آن انجام شده است.

در این مقاله ترکیب اسمی $(\text{Bi}_{۱/۶-\text{Pb}_{۱/۲۴}}) \text{Sr}_y \text{Ca}_z \text{Cu}_w \text{O}_x$ مورد بررسی قرار می‌گیرد. مقدار Pb موجود در پودرهای اولیه، تأثیر زیادی روی تکامل ریز ساختار و رشد فاز ثانویه، در نوارها و سرامیکهای Bi-۲۲۲۳ دارد. افزایش مقدار سرب، فاز

استوکومتری مناسب با یکدیگر مخلوط و برای مدت یک ساعت آسیاب شدند. محصول به دست آمده در بوتهای آلومینا ریخته شده و در کوره مکعبی برای مدت ۲۴ ساعت در دمای ۸۱۰ درجه سانتی گراد تکلیس شدند. عمل آسیاب و تکلیس سه بار متوالی تکرار شد. به منظور دستیابی به اندازه های مختلف ذرات، پودر حاصل به مدت ۱، ۱۲، ۲۴، ۴۸ و ۸۸ ساعت توسط یک آسیاب صفحه ای بر قی آسیاب شدند. محصولات به دست آمده در قالبهای مخصوص تحت فشاری معادل ۱۲ تن بر سانتی متر مربع به صورت قرصه ای به قطر ۱۰ میلی متر و ضخامت ۲ تا ۳ میلی متر در آمدند. این قرصها به مدت ۱۸۰ ساعت و در دمای ۸۶۵ درجه سانتی گراد کلوخه سازی شدند. بررسی ساختاری نمونه های به دست آمده توسط دستگاه پراش (XPERT) پرتوی ایکس (XRD) ساخت شرکت فیلیپس (مدل انجام شده است. ریخت شناسی نمونه های فوق توسط دستگاه میکروسکوپ الکترونی روبشی ساخت شرکت فیلیپس (مدل XL³⁰) مطالعه شده است. مقاومت ویژه و پذیرفتاری مغناطیسی نمونه ها توسط دستگاه اندازه گیری پذیرفتاری مغناطیسی ساخت شرکت LakeShore مدل ۷۰۰۰ انجام شده اند. توزیع اندازه ذرات پودرها توسط دستگاه تعیین کننده اندازه ذرات به روش لیزری ساخت شرکت FRITSCH انجام شد.

شکل ۱. فراوانی اندازه ذرات اولیه در نمونه های ۱ و ۴۸ ساعت آسیاب شده.

۳. نتایج و بحث

شکل ۱ فراوانی اندازه هی ذرات را برای نمونه های ۱ و ۴۸ ساعت آسیاب شده نشان می دهد. این فراوانی توسط دستگاه آنالیز لیزری تعیین شده است. ملاحظه می شود که فراوانی اندازه ذرات با افزایش مدت زمان آسیاب به طرف اندازه های کمتر انتقال می یابد.

شکل ۲ میانگین تغییرات اندازه ذرات با زمان آسیاب را نشان می دهد. مشاهده می شود که اندازه میانگین ذرات با افزایش مدت زمان آسیاب خیلی سریع کاهش می یابد، اما بعد از گذشت مدت زمان ۴۸ ساعت کاهش اندازه هی ذرات کند می شود. همچنین میانگین ذرات برای مدت زمان آسیاب ۴۸

بازی می کند، باعث کاهش چگالی جریان بحرانی می شوند [۷]. کوچکی اندازه دانه های پودرهای اولیه در به دست آوردن چگالی جریان بحرانی بالا نقش تعیین کننده ای در ساخت سیمه های ابررسانا داشته اند [۸ و ۹]. در این مقاله اثر اندازه دانه ها در تشکیل فاز Bi-۲۲۲۳ و خواص بین دانه های این فاز مورد بررسی قرار می گیرد.

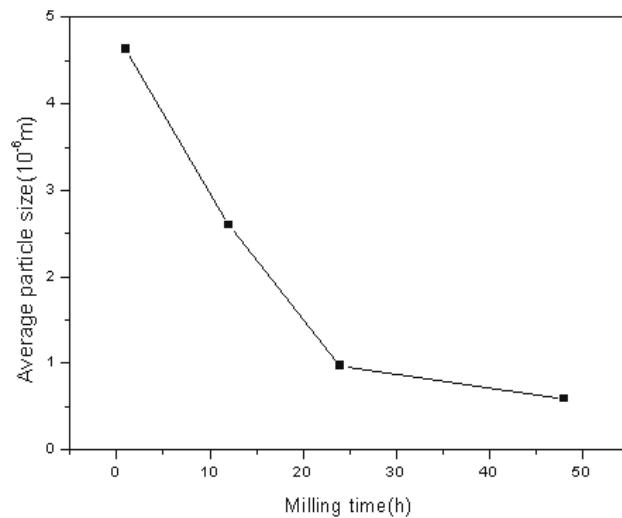
۲. ساخت و آزمایشات

برای ساخت نمونه های مورد نیاز از روش معمول واکنش حالت جامد استفاده شده است. مواد اولیه PbO , Bi_2O_3 , CuO و $SrCO_3$ با درصد خلوص بهتر از ۹۹/۹۹ درصد و

میزان واکنش پذیری را در زمان کلوخه سازی افزایش دهد. این امر گذار فاز را سرعت می‌بخشد و به تشکیل فاز Bi-۲۲۲۳ کمک می‌کند.

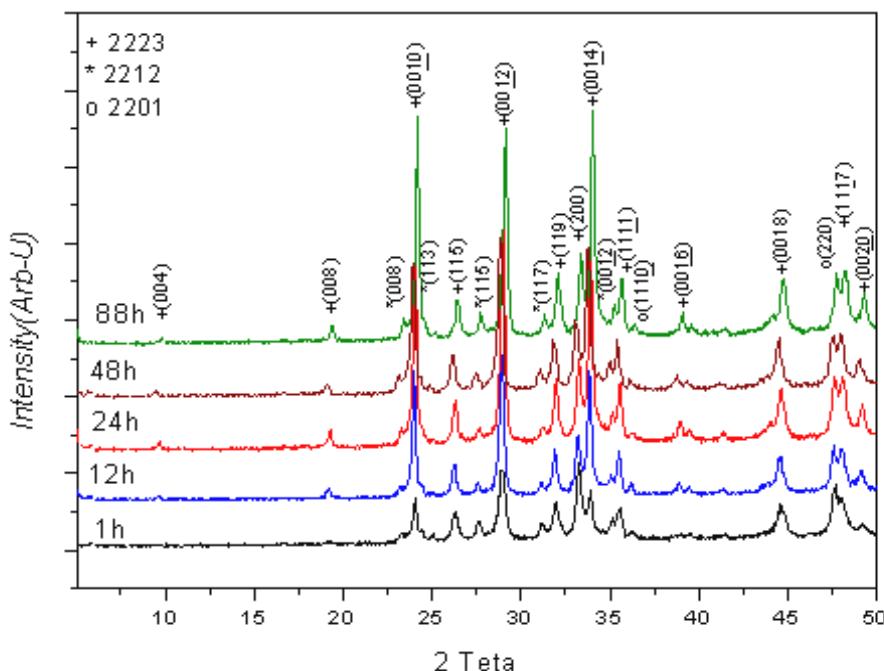
به دلیل اینکه همگنی، دانه‌بندی، ابعاد و میزان جفت‌شدگی دانه‌ها، تخلخل و وجود ترکها در نمونه‌ها، خواص ابررسانایی را در ابررساناهای گرم تحت تأثیر قرار می‌دهند، برای تشخیص ریز ساختار نمونه‌ها، از همه آنها تصاویر SEM گرفته شد. شکل ۴ تصویر SEM نمونه‌های ۱ و ۸۸ ساعت آسیاب شده را نشان می‌دهد. از شکل پیداست که نمونه ۸۸ ساعتی دارای اندازه دانه‌های بزرگتر و ارتباطات بین دانه‌ای بهتری نسبت به نمونه ۱ ساعتی است. این نشان می‌دهد که رشد دانه‌ها برای حالتی که ذرات اولیه ریزترند، بیشتر است. به نظرمی‌رسد که ریز بودن اندازه پودرهای اولیه باعث می‌شود که بعد از پرس کردن آنها و تهیه قرص، میزان تراکم پذیری بالا بوده و در زمان کلوخه سازی ذرات به صورت بهتری با هم واکنش داده و به رشد دانه‌ها کمک کرده‌اند.

یکی از رفتارهای جالب ابررساناهای دمای بالا چند بلوری تک فاز، وجود گذار دو مرحله‌ای از حالت بهنجار به حالت ابررسانایی است. منحنی مقاومت ویژه، σ بر حسب دما، T ، شامل دو مرحله است. مرحله اول افت نسبتاً تیز در مقاومت در دمای T_c^{onset} است که نشان دهنده گذار درون دانه‌ای است و مرحله دوم افت نسبتاً آرام در مقاومت است که با جفت‌شدگی کامل دانه‌ها نهایتاً مقاومت در دمای T_c^{offset} به صفر می‌رسد و کل سیستم در حالت ابررسانایی است. کرانه پایینی منحنی (T) حساسیت زیادی نسبت به جریان و میدان دارد. در جریانهای پایین، گذار نسبتاً تیز از حالت بهنجار به حالت ابررسانایی با مقاومت صفر صورت می‌گیرد. اما با افزایش جریان در دماهای پایین دنباله شروع به شکل‌گیری می‌کند. از این رو از عبارت نواحی ضعیف یا ارتباطات ضعیف برای نواحی ساختاری که مسئول چنین رفتارهایی در نمونه هستند، استفاده می‌شود. در شکل ۵ تغییرات مقاومت ویژه الکترونیکی نمونه‌ها با دما نشان داده شده است. مشاهده می‌شود که مقاومت در دماهای بالای دمای گذار T_c ، رفتار کاملاً فلزی

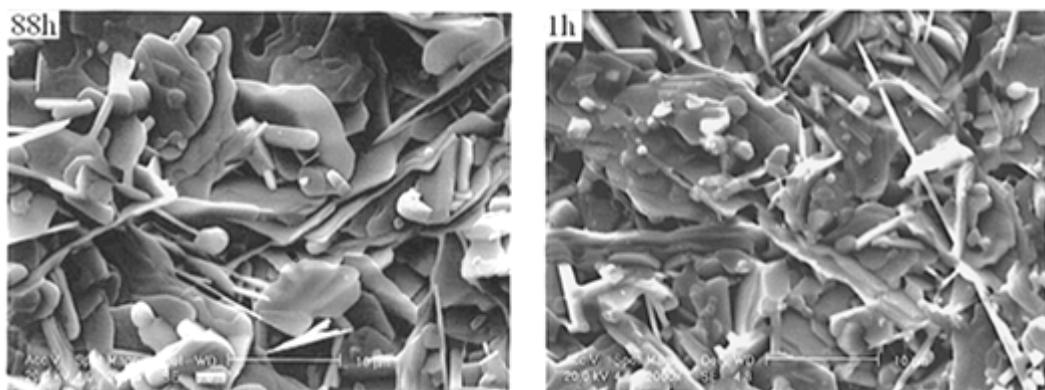

شکل ۲. تغییرات میانگین اندازه ذرات با زمان آسیاب.

ساعت به کمتر از ۱ میکرومتر کاهش می‌یابد. شکل ۳ نتایج حاصل از پراش اشعه ایکس برای نمونه‌های ۱، ۱۲، ۲۴، ۴۸ و ۸۸ ساعت آسیاب شده را نشان می‌دهد. برای تعیین ساختار بلوری و نیز تعیین نوع و درصد ناخالصیها، طیف حاصل از پراش پرتو X مورد استفاده قرار می‌گیرد، که این روش بر اساس رابطه برآگ استوار است. با شناسایی قله‌های موجود در طیف حاصل از نمونه‌ها و مقایسه آنها با کارتھای استاندارد JCPDS، اندیشهای میلر مربوط به هر قله نامگذاری شده‌اند. نمونه‌ها ترکیبی از سه فاز است و فازهای ناخالصی تقریباً قابل مشاهده نیستند. معمولاً برای تخمین درصد حجمی فازها در یک نمونه شدت همه قله‌های مربوط به سه فاز را در نظر می‌گیرند [۶]. ما نیز به این طریق درصد حجمی را حساب کردیم و نتایج حاصله در جدول ۱ آمده است. ملاحظه می‌شود که با افزایش مدت زمان آسیاب، درصد حجمی فاز Bi-۲۲۲۳ از ۷۰٪ به ۸۷٪ افزایش، درصد حجمی فاز Bi-۲۲۱۲ از ۲۰٪ به ۷٪ کاهش و درصد حجمی فاز Bi-۲۲۰۱ از ۱۰٪ به ۶٪ کاهش یافته است. این نتایج نشان می‌دهند که کوچکی اندازه ذرات اولیه باعث بهبود تشکیل فاز Bi-۲۲۲۳ می‌شود. با کاهش اندازه دانه‌ها، نسبت سطح به حجم افزایش می‌یابد و این امر باعث می‌شود سطح تماس ذرات افزوده شود. به نظر می‌رسد پودر همگن و ریز اولیه و قرار گرفتن بهتر آنها در کنار هم می‌تواند

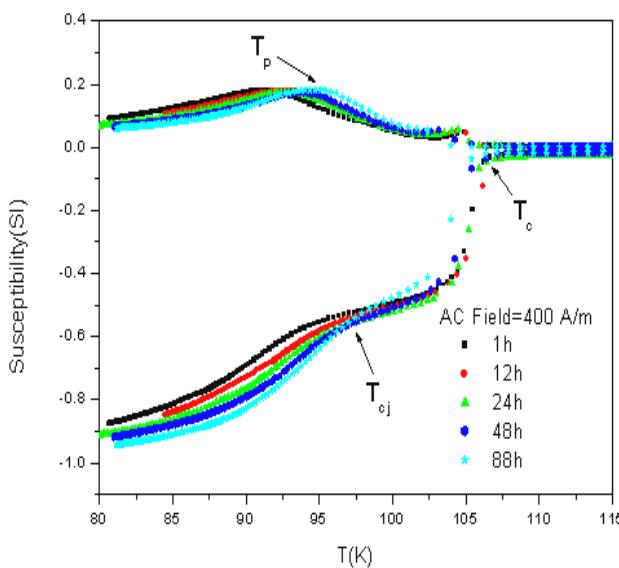
شکل ۳. پراش اشعه ایکس نمونه‌ها.

شکل ۴. تصویر SEM نمونه ۱ و ۸۸ ساعت آسیاب شده.

جدول ۱. درصد حجمی فازهای ۱، ۲ و ۳.

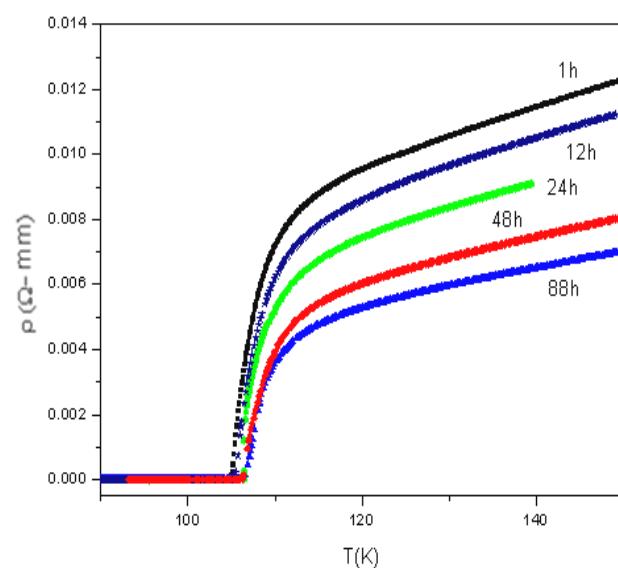
مدت آسیاب(h)	$\text{Bi}~2223~(\%)$	$\text{Bi}~2212~(\%)$	$\text{Bi}~2201~(\%)$
۱	۷۰	۲۰	۱۰
۱۲	۸۱	۱۰	۹
۲۴	۸۶	۸	۶
۴۸	۸۶	۸	۶
۸۸	۸۷	۷	۶

شکل ۶. تغییرات پذیرفتاری مغناطیسی AC نمونه‌ها بر حسب دما در فرکانس ۳۳۳Hz و میدان (A/m) ۴۰۰.

اولیه قرار گرفته است، به طوری که با ریز شدن ذرات اولیه مقدار آن افزایش یافته است. این نتایج نشان می‌دهند که ارتباط بین دانه‌ای با ریز شدن ذرات اولیه و بزرگ شدن دانه‌ها بعد از کلوخه سازی بهبود یافته است.

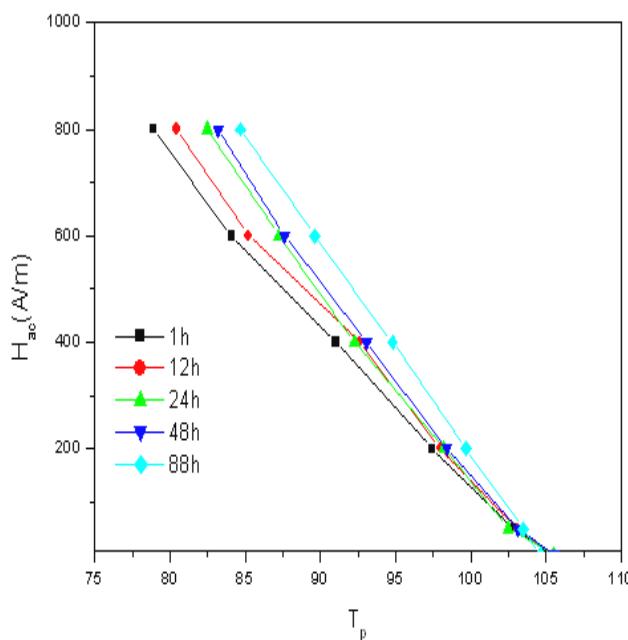
در شکل ۷ منحنیهای تغییرات دمایی پذیرفتاری مغناطیسی نمونه‌ها در میدانهای مختلف و فرکانس ۳۳۳ Hz نشان داده شده است. اعمال میدان مغناطیسی متناوب به نمونه‌ها، اختلاف فازی در تابع پاسخ نمونه‌ها به وجود می‌آورد که شامل دو جمله همفاز χ' و غیر همفاز χ'' است. برای یک نمونه ابرسانا، χ' معادل پوشش ابرجریان و χ'' اتصال انرژی ناشی از پسماند مغناطیسی و حرکت خطوط شار مغناطیسی هستند. نتایج حاصل از اندازه‌گیری پذیرفتاری متناوب و تغییرات منحنیهای $(T)\chi'$ (قسمت حقیقی منحنی) و $(T)\chi''$ (قسمت موهمی منحنی) با میدان مغناطیسی متناوب، اطلاعات با ارزشی درباره خصوصیات ساختاری نمونه در برداشته و می‌توان با استفاده از آن تعدادی از پارامترهای مشخصه و تغییرات آنها را بررسی کرد. مهمترین خصوصیتی که در این رابطه می‌توان آن را نشان داد، خواص ابرسانندگی دانه‌ای و بین دانه‌ای است که تأثیر مستقیمی بر روی منحنیهای $(T)\chi'(T)$ و $(T)\chi''(T)$ دارد. با افزایش

شکل ۵. تغییرات مقاومت ویژه نمونه‌ها با دما.

دارد و گذار به حالت ابرسانایی با مقاومت صفر در همه نمونه‌ها مشاهده می‌شود. همچنین ملاحظه می‌شود که مقاومت حالت بهنجار از نمونه ۱ ساعتی تا نمونه ۸۸ ساعتی کاهش پیدا می‌کند. دمای گذار T_c ، تقریباً برای همه نمونه‌ها یکسان است. با افزایش مدت آسیاب، دنباله مشاهده شده در دماهای پایین از بین می‌رود که نشان دهنده قوی شدن ارتباطات بین دانه‌ای در این نمونه‌ها است. کاهش مقاومت حالت بهنجار همراه با از بین رفتن دنباله در منحنیهای مقاومت و ثابت ماندن دمای گذار از نمونه ۱ ساعتی تا نمونه ۸۸ ساعتی نشان دهنده این است که ارتباطات بین دانه‌ای تحت تأثیر ریز شدن ذرات اولیه قرار گرفته‌اند و با افزایش زمان آسیاب پودرهای اولیه و به عبارت دیگر بزرگ شدن اندازه دانه‌ها بعد از کلوخه سازی و افزایش درصد فاز Bi-2223 تقویت شده‌اند.

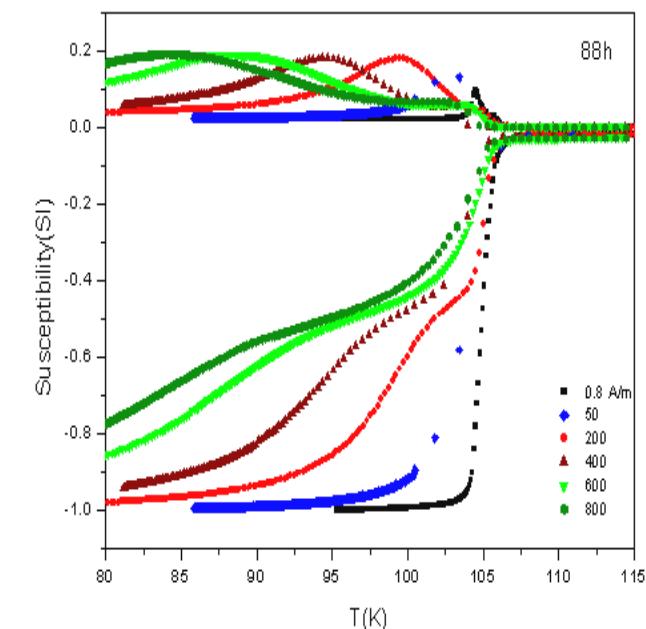
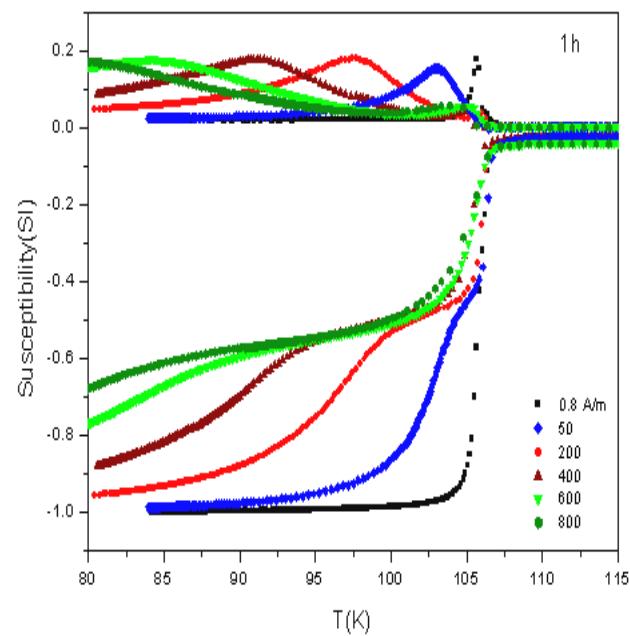
در شکل ۶ تغییرات مولفه‌های حقیقی و موهمی پذیرفتاری مغناطیسی AC نمونه‌ها بر حسب دما در فرکانس ۳۳۳Hz و میدان (A/m) ۴۰۰ نشان داده شده است. همان طور که مشاهده می‌شود مؤلفه حقیقی بر حسب T شامل دو مرحله است که منعکس کننده گذار درون‌دانه‌ای و بین‌دانه‌ای است. دمای گذار درون‌دانه‌ای، T_c برای همه نمونه‌ها تقریباً یکسان است. اما دمای گذار بین‌دانه‌ای، T_p تحت تأثیر اندازه ذرات

شکل ۸. تغییرات دامنه میدان، H_{ac} برحسب دمای قله، T_p برای همه نمونه‌ها.

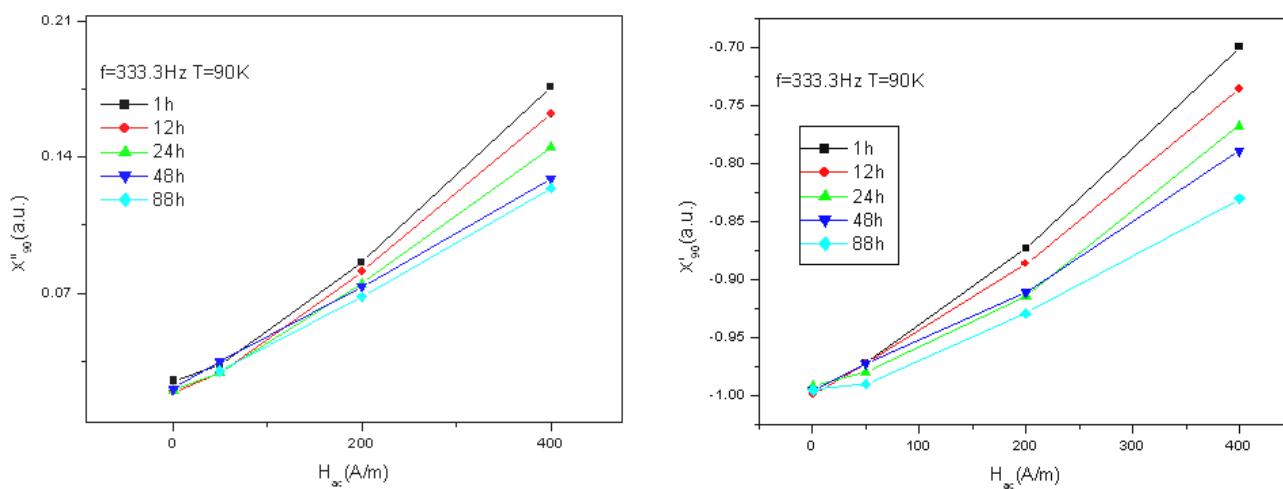
بین دانه‌های ابررسانا در دماهای پایین‌تری اتفاق می‌افتد. همچنین با افزایش میدان اعمالی، پهنای منحنی موهومنی افزایش می‌یابد که دلیل آن نفوذ شار مغناطیسی در قسمت بیشتری از ماده است. با توجه به میدانهای اعمالی، مشخصه درون دانه‌ای خاصی در قسمت موهومنی "χ" نمونه‌ها مشاهده نمی‌شود. عدم حضور قله در منحنی "χ" در قسمت درون دانه‌ای ناشی از پایین‌تر بودن اتلاف انرژی مغناطیسی نسبت به قسمت بین دانه‌ای است.

از شکل ۷ پیداست که با افزایش میدان، قله مربوط به قسمت موهومنی، "χ" به سمت دماهای پایین‌تر منتقل شده و پهنای گذار افزایش یافته است. همان طور که ملاحظه می‌شود میزان جابه‌جایی قله در نمونه ۸۸ ساعتی کمتر از نمونه ۱ ساعتی است. همچنین تأثیر میدان بر قسمت بین‌دانه‌ای مولفه حقیقی، "χ" در نمونه ۱ ساعتی بیشتر از نمونه ۸۸ ساعتی است که نشان دهنده قوی شدن ارتباطات بین دانه‌ای در نمونه ۸۸ ساعتی است. در شکل ۸ میزان جابه‌جایی قله بر حسب دامنه میدان برای نمونه‌ها نشان داده شده است. بر طبق مدل بین چگالی جریان بحرانی در دمای قله، T_p برای یک

شکل ۷. تغییرات دمایی پذیرفتاری مغناطیسی نمونه‌های ۱ و ۸۸ ساعت آسیاب شده در میدانهای مختلف و فرکانس ۳۳۳ Hz.

دامن میدان مغناطیسی ابتدا در بین دانه‌های ابررسانا نفوذ می‌کند (تشکیل گردابهای شار بین دانه‌های ابررسانا)، که متناظر با دومین تشديدة قسمت حقیقی منحنی پذیرفتاری است، سپس به درون دانه‌های ابررسانا نیز شروع به نفوذ می‌کند که متناظر با اولین افت قسمت حقیقی منحنی پذیرفتاری است. همان طور که مشاهده می‌کنیم با افزایش میدان مغناطیسی، نفوذ میدان در

شکل ۹. تغییرات قسمت موهومنی و حقیقی پذیرفتاری مغناطیسی AC بر حسب میدان اعمال شده در دمای ۹۰ کلوین برای نمونه‌های مختلف.

طوری که نمونه ۸۸ ساعتی دارای کمترین شیب و در نتیجه بیشترین چگالی جریان بحرانی است.

۴. نتیجه‌گیری

در این مقاله اثر اندازه ذرات پودرهای اولیه در ریز ساختار و خواص بین دانه‌ای ابررسانای بس بلور ۲۲۲۳-Bi را بررسی کردیم. این بررسی با مطالعه نتایج حاصل از پراش اشعه ایکس (XRD)، ریخت شناسی میکروسکوپ الکترونی روبشی (SEM)، اندازه‌گیری پذیرفتاری مغناطیسی و مقاومت ویژه نمونه‌ها صورت گرفت. این آنالیزها حاکی از این است که اندازه دانه‌ها طی عملیات کلخه سازی رشد می‌یابند که میزان رشد دانه‌ها برای حالتی که ذرات اولیه ریزترند بیشتر است. این کار باعث می‌شود که ارتباطات بین دانه‌ای بهتر شده، و به تبع آن چگالی جریان بحرانی افزایش یابد.

قدرتانی

از معاونت پژوهشی دانشگاه صنعتی اصفهان به خاطر حمایت از این کار تشکر می‌کنیم.

نمونه با مقطع مستطیلی به صورت $J_c = H_{ac} / a \approx H_{ac} / \sqrt{ab}$ داده می‌شود، که در آن مساحت $H_{ac} = 2a \times 2b$ است. بنابراین از تغییرات دمایی H_{ac} می‌توان تغییرات چگالی جریان بحرانی را تعیین نمود [۱۰]. شکل ۸ بیانگر این است که میزان جابه‌جایی قله با افزایش زمان آسیاب کاهش یافته و برای نمونه ۸۸ ساعتی کمتر است. میزان جابه‌جایی قله بر حسب دامنه میدان مناسب با قدرت نیروی میخکوبی است، هر چه این جابه‌جایی کمتر باشد، نشان‌دهنده قوی بودن نیروی میخکوبی و به تبع آن بالا بودن چگالی جریان بحرانی بین دانه‌ای است. بنابراین روند چگالی جریان بحرانی بین دانه‌ای از نمونه ۸۸ ساعتی به افزایشی است. همچنین از روی تغییرات قسمت حقیقی و موهومنی پذیرفتاری مغناطیسی بر حسب میدان در یک دمای ثابت می‌توان اطلاعاتی درباره چگالی جریان بحرانی به دست آورد.

شکل ۹ تغییرات قسمت موهومنی و حقیقی پذیرفتاری مغناطیسی AC بر حسب میدان اعمال شده در دمای ۹۰ کلوین برای نمونه‌های مختلف را نشان می‌دهد. شیب خط در این شکل با میدان نفوذی نسبت عکس دارد و چگالی جریان بحرانی با این میدان مناسب است [۱۱]. پس هر چه شیب کمتر باشد چگالی جریان بحرانی بیشتر است. ملاحظه می‌شود که با افزایش زمان آسیاب شیب این منحنیها کاهش می‌یابد. به

مراجع

- Dou, *Physica C* **300** (1998) 43.
6. P Kameli, H Salamati and M Eslami, *Solid State communicstions* **137** (2006) 38.
  7. Y C Guo, J Horvat, H K Liu and S X Dou, *Physica C* **300** (1998) 38.
  8. Q Li, K Brodersen, A Hjuler and T Freltofi, *Physica C* **217** (1993) 38.
  9. J Jiang and J S Abell, *Physica C* **299** (1998) 13.
  10. C B Been, *Rev. Mod. Phys.* **36** (1964) 31.
  11. S Celebi, *Physica C* **316** (1999) 251.

1. J W Ko, J M Yoo Kim, K H Oh, S J Choe and H Chung, *Cryogenics* **43** (2003) 549.
2. J Passai, M Lahtinen, J Thure Eriksson and M Polak, *Physica C* **259** (1996) 1-9.
3. N D Browning, P D Nellist, D P Norton, M F Chisholm and S J Pennycook, *Physica C* **294** (1998) 183.
4. H Salamati and P Kameli, *Solid. State. Communication* **125** (2003) 407.
5. J Horvat, Y C Guo, B Zeimetz, H K Liu and S X